

מעמד המוסיקה בתרבות העולמית - סקירה הסטורית

ד"ר תומר לב

המוסיקה, המופשטת באומנויות, הינה אחד הכוחות החזקים ביותר המשפיעים על נפש האדם, עוד מימי קיומו הראשונים. כשהיא ניצבת חסינה בפני תהפוכות ההיסטוריה, דומה כי עוצמתה של החוויה המוסיקלית לא נישחקה כהוא זה - מהפולחן הפרימיטיבי ביותר ועד לפסקול המורכב במיצג המולטימדיה העכשווי.

לא וורבלית, לא מושגית, לא זקוקה לתיווך של עצמים ספציפיים, הגדרות קונקרטיות, מילים או מושגים - המוסיקה מתפרצת הישר אל הרבדים העמוקים ביותר של אישיותנו: אל התת-מודע, אל הרגש הקמאי-ראשוני, וחודרת אל איזשהו מרחב פנימי, הוליסטי, שבו עדיין "הכל מחובר עם הכל": הריגושי, השכלתני, המוטורי.

הגדולים שבהוגי הדיעות בכל תרבויות העולם - מאפלטון ואריסטו, דרך קונפוציוס, סעדיה גאון או רבי נחמן מברסלב, וכלה בשופנהאואר וניטשה - כולם ייחסו למוסיקה יכולות אדירות: ככוח מעצב ראשון במעלה לאישיות האדם; ככוח מרפא לנפש; וכאמצעי מאגי, המסוגל להעניק משמעות לחיים, במציאות עקרה וחסרת תכלית.

קשה לתאר את פניה של היהדות ללא המוסיקה: כיצד נראה היה בית-המקדש ללא שירת הלויים ונגינתם; כמה ריקה היתה החסידות בלא ה'ניגון'; וכמה משמים היה בית-הכנסת בלי שירת-החזן, נעימות התפילה והטעמים. המוסיקה ליוותה את יהודי כל הדורות באינטנסיביות אדירה: לאורך כל מעגל החיים - מלידה ועד קבר, ולאורך כל מעגל השנה - בחגים כבימות החול.

החברה ביוון העתיקה, ערש התרבות המערבית, ראתה במוסיקה רכיב מרכזי בהוויה החברתית, ובראש ובראשונה - בחינוך: כפי שהגימנסטיקה היתה הכרחית לעיצוב הגוף, היתה המוסיקה חיונית לעיצוב הנפש. הלכות מפורטות ומנומקות חוברו בידי אפלטון ואריסטו באשר לחינוך באמצעות המוסיקה: לאילו סוגי מוסיקה זקוקה נפש האדם כדי להתחשל, ואילו סוגים נדרשים כדי לרכך אותה; אילו יביאו לפיתוח צדדיה ההגותיים ואילו - את היצר. החינוך באמצעות המוסיקה אצרל בחובו עוצמות כה אדירות, עד כי היה צורך להתריע מפני הסכנות הטמונות בו, אם לא יתבצע באיזון עדין ובחכמה. ואכן, חשיפה מאוזנת למוסיקה אמורה

היתה להביא לעיצובה של נפש הרמונית, בריאה ויציבה, המשתלבת היטב בחברה.

המוסיקה לא נתפשה ביוון במושגים פילוסופיים בלבד, אלא כמדע לכל דבר. כבר פיתגורס הציב אותה אל מול המתמטיקה, והגדיר את מערכת היחסים ביניהן כשני צדדיה של אמת פיזיקלית אחת, המוצאת את ביטוייה השונים: אם כסימבולים מספריים ואם כצירופים אקוסטיים.

מאז, ולאורך כל ההיסטוריה, תפסה המוסיקה מקום ראשון במעלה בחינוך המערבי. כך התבסס החינוך האירופאי הקלאסי על שפות, פואזיה, ורטוריקה מחד; והאמנויות היפות - שבהן לימוד השירה או הפריטה באחד מכלי הנגינה - מאידך. שליטה במיומנויות אלה היוותה מעין "כרטיס כניסה" לחברה, ובלעדיה לא ניתן היה להיחשב בן-תרבות. יש להדגיש כי בלא קשר לכישוריו המוסיקליים של הלומד ולהשגיו בפועל - האקסיומה הרווחת היתה כי עצם ההתנסות המוסיקלית והפעילות הקשורה בה עושה את האדם לטוב יותר, מפותח יותר.

פריצות הדרך המדעיות של המאה שלנו איפשרו לאשש מדעית חלק לא מבוטל מהאקסיומות הותיקות הללו, באשר לכוחה של המוסיקה. שורה ארוכה של מחקרים מתועדים נערכו בנושא, על הבטיו השונים: החל בסוציולוגיה והפסיכולוגיה של המוסיקה, וכלה בהשפעות הפיזיולוגיות והנאורולוגיות שהיא מחוללת. המסקנות הצביעו כי למוסיקה נודעות השפעות מרחיקות לכת על מנעד עצום של תחומים בחיינו. וכשהשפעות אלו נרתמות באופן מושכל למעשה החינוכי, הרי שביכולתם לשכלל את היכולות הטמונות בלומד. ניסויים רבים הראו כי עיסוק פעיל במוסיקה עשוי להגביר את כושר הריכוז והלימוד של תלמידי בתי-הספר; לפתח את יכולת ההפשטה שלהם; להקפיץ את יכולתם המוטורית, ולאפשר קישור בין מרכזי מוח אשר בחשיבה מושגית-ורבלית לא יכולים להגיע לכדי אינטראקציה; וכמובן - לשפר את מצבם הנפשי הכללי, כיחידים וכקבוצה.

לאור ההיסטוריה המפוארת של המוסיקה בחינוך המערבי לגוליו השונים, לא נותר אלא לתמוה באכזבה על המקום שהוקצה לאמנות זו בחינוך המודרני ברוב מדינות העולם. מעבר להיקף השעות הדל המוקצה לה במערכת השעות הממוצעת, הבעייה היא בקונספציה השלטת: "העשרה" היא הפונקציה שממלאת המוסיקה בשיח החינוכי הרווח. "העשרה" - ולא מנוף משמעותי במעשה החינוכי; המסייע לבנייתה של אישיות פתוחה, יצירתית, רגישה, המצויה בקשר עם ה"יפה" והאסתטי; שהינה בעלת יכולת האזנה לרגשותיה-היא כמו-גם לרגשות הזולת; והעשויה להביא לכדי צריכה אקטיבית של האמנויות היפות בהמשך החיים. בקיצור: לא עוד חינוך למוסיקה ובאמצעות המוסיקה, אלא מפגש חפוז וספוראדי עם אספקטים חיצוניים הקשורים בה.

גישה זו, המצמצמת את מקומה של המוסיקה והאמנויות בחינוך העכשווי, מעוררת תמיהה, בעיקר לנוכח אי-שביעות הרצון המופגנת בחוגים נרחבים מכך שרובה המכריע של מערכת החינוך הפך מכונה משומנת היטב; מכונה המגוייסת להקנייתו ומיחזורו של ידע, שככל שיהא לו פוטנציאל יישומי - כן ייטב. שינון הידע, אגירתו, מיחזורו ורתימתו האפשרית לצרכיו הפרקטיים העתידיים של התלמיד, הפכו לחלק הארי של הפעילות הבית-סיפרית. בעוד טיפוח היצירתיות, ופיתוח הרגישות - נדחקו הצידה.

תקציבי עתק מושקעים בשנים האחרונות במיחשוב כיתות הלימוד ובפיתוח תכניות לימוד אלטרנטיביות המאפשרות עבודה יחידנית אל מול המחשב. היתרונות הם רבים וידועים; ובמידה רבה, אכן יש בהם משום הפעלה אפקטיבית יותר של התלמיד הבודד. מאידך, לא ניתן להתעלם מכך שמתלווים לכך גם חסרונות רבים: פסיביות חברתית, פסיביות גופנית, מכניות בלתי אישית, ואולי המדאיג מכל - התמכרות אפשרית לסיפוקים מיידיים המושגים במינימום מאמץ. הלומד מסיק כי גם בכיתה הרזולוציה מושגת מיידית, בלחיצת כפתור; וכך, גם המציאות הכיתתית מצטרפת אל המציאות הפסיבית הנחוות ביום-יום, המעוצב יותר ויותר באמצעות הקלות הבלתי נסבלת של השלט...

לקונות אלה, שנותרות ללא מענה בעידן הכיתה הממוחשבת, הופכות את החינוך המוסיקלי לרלוונטי עוד יותר דווקא בתקופתנו. השילוב הייחודי הקיים בעשייה המוסיקלית, שכורך יחדיו פעילות פסיכו-מוטורית, ריגושית ואינטלקטואלית של היחיד - מעניק ללומד העכשווי את המימד האקטיבי המשלים והמאזן. התהליכים המורכבים והממושכים הנדרשים לפיתוח המיומנויות המוסיקליות - מהווים משקל נגד ל"רזולוציה-אינסטנט" של לחיצת הכפתור. הנגינה ביחד, השירה ביחד, ההקשבה האקטיבית והתנועה הגופנית המתואמת - נותנים משמעות חוייתית, עזה מאין כמוה, לאינטראקציה החברתית של הקבוצה.

ולסיכום, בעידן בו הידע מתיישן בתוך חמש עד עשר שנים, מן הראוי לזכור כי החוויה הרגשית (עדיין) - לעולם נשארת...

נ.ב.

...וכדאי גם לקחת בחשבון שלמוסיקה פוטנציאל אדיר להבראת החברה הישראלית מחלק ניכר מתחלואי ה'ישראלי המכוער':

מדברים על:

הישראלי הצועק -

המוסיקה האמנותית מעניקה מודל קולי אחר. מעודן. מטופח. צלול. לא מאומץ.

הישראלי האטום -

המוסיקה נותנת לו כלים להיות בקשר עם רגשותיו-הוא ולהגיב ריגשית לרגשותיהם של אחרים.

הישראלי האלים -

העשייה המוסיקלית מרגיעה, מפרקת מתחים, נותנת אפשרות לתיעול מבוקר של רגשות.

הישראלי שלא יודע לעבוד בצוות -

המוסיקה מחנכת לקשב, לתיאום, להפקה קבוצתית ולהרמוניה ברמה המעודנת והמדוייקת ביותר.

הישראלי שלא יודע להקשיב לזולת -

כל תרגיל מוסיקלי בקבוצה, ולו הפשוט ביותר, מחייב מיקוד קשב וריכוז מוחלט במה שעושה ה'אחר' - ולהגיב אליו בהתאם. או לחליפין - במה שעושה הקבוצה - ולהשתלב בה בצורה מושכלת.

הישראלי החפיפניק, שרוצה להגיע במהירות להישגים שטחיים ו'לחלטר' -

המוסיקה מחנכת לתהליכים ארוכי טווח: כמה התמדה דרושה כדי להגיע להפקת צליל נקי אחד בכינור, או מנגינה אחת פשוטה בכלי נשיפה.

הישראלי שאין לו משמעת -

איזו דיסציפלינה צריך כדי לשלוט בכלי-נגינה, איזו משמעת אישית צריך כדי להתאמן יום-יום, איזו משמעת קבוצתית צריך כדי להגיע להפקה צלילית אחידה במקהלה או לתיאום באנסמבל כלי.

הישראלי המלכלך, המחוספס, שאין בו טיפת כבוד לאסתטיקה -

המוסיקה מטפחת אצלו כבוד ליפה ופותחת לו נתיבים למטופח ולמעודן.
"כל הזכויות שמורות למחבר".

[BACK](#)

